

TARİH KONFERANSLARI *

Professor Arnold TOYNBEE

I

TARİHİN ANATOMİSİ

(i) Milletler daha büyük cemiyetlerin ancak birer parçasıdır: Medeniyetler.

1. Bugün her yerde "Tarih"i millî bir çerçeve içinde araştırmak temayülünü müşahede ediyoruz. Her birimiz, tabii olarak, kendi millî tarihimizin tetkikine her şeyden önce ehemmiyet veririz; bundan sonradır ki, şayet vaktimiz kalır, enerjimiz ve merakımız müsait olursa, kendi millî tarih tetkiklerimizi de neticelendirmiş bulunursak, diğer millerlerin tarihiyle de meşgul oluruz. "Tarih"e millî tarihlerin bir koleksiyonu nazarıyla bakılabilir.

2. Tarih'e, böylece millî bir gözlük vasıtasıyla bakmak üsulu, "Tarih ilmi"nin kendi gelişmesiyle izah olunabilir. Modern Batı dünyasının millî devletlere bölünmüş olmasından ötürüdür ki, modern Batılı tarihçiler, Tarih'i millî kadro içinde görmüşlerdir. Batı'nın yakın geçmişte, dünyanın kalan kısmı üzerindeki tesir ve nüfuzunun icabı olarak, modern Batı "Tarih telâkkisi", dünyanın öbür kısımlarına da yayılmıştır.

3. Halbuki, "Tarih"i millî birliklere bölmeğe kalkışırsak gerçek mânası anlaşılmaz. Bir milletin tarihindeki önemli olayları inceleyince, umûmiyetle, bunların diğer milletlerin tarihinde de önemli yer tuttuğunu görürüz.

4. Bu ciheti, kendi memleketimin, Büyük Britanya'nın tarihinde alacağım örneklerle aydınlatmak isterim.

Modern Britanya tarihinin en mühim olayını teşkileden *Endüstri İnkilâbı*, Alman, Belçika ve Amerikan tarihlerinde de aynı önemi haizdir, ve hali hazırda bu "İnkilâb" bütün dünyaya yayılmış bulunmaktadır.

* Bu Konferanslar Professor Arnold Toynbee tarafından 1948 yılı Kasım ayında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde verilmiştir. Prof. A. Toynbee'nin hazırladığı metinden tercüme edilmiştir (A. N. Kurat).

Reform hareketi bütün Protestant memleketlere şamildir.

Rönesans hareketi de bütün Batı memleketleri için öyledir.

Şimdiki halde İngiliz tarihinin en önemli olayını teşkileden. Milâddan sonra altıncı yüzyılda, İngilterenin hırsiyianlaştırılması keyfiyeti, munhasiren İngiltereye ait millî bir olay değildir; bu olay, Kuzey Avrupa'nın toptan hırsiyianlaşması hareketinin mevzii bir hadisesi olmuştur, ve bu suretle İngiltere Batı hırsiyian milletleri camiasına alınmış oldu.

5. Türkiye tarihinde de aynı halin mevcut olduğu fikrindeyim. Türklerin İslâmiyeti kabuletmeleri yalnız Türklere has millî bir olay değildir. Türkiye'nin yakınlarda vukubulmuş olan Batı kültürüne intisab edişi keyfiyetinin de munhasıran bir Türk olayı olmadığı meydandadır. Türk tarihinin bu iki büyük millî olayları, Türkler tarafından diğer milletler, ezcümle Araplar ve İranlılar ile paylaşılmıştır.

6. Tarih'in millî çerçeveye sıkıştırılması dar geliyorsa, onun dışında nasıl başka bir çerçeve buluna bilir? Eğer bütün İnsanlık "Tarihi"ni heyeti umûmiyesiyle bir bütün halinde incelemeğe kalkışsak, "Tarih sahası" düzenlenemeyecek kadar genişleye bilir. (Bütün İnsanlık tarihinin heyeti umûmiyesinde olabileceği gibi) düzenlenemeyecek kadar geniş olmıyan, fakat aynı zamanda (ayrı bir milletin tarihi kadar da) dar olmıyan ortalama bir "Tarih" tetkiki sahası bulunamaz mı?

7. Böyle bir ortalama birlik sahası mevcuttur. o da Medeniyet adını verebileceğimiz sahadır. *Medeniyet* bir millet kadrosundan daha geniştir, bütün insanlık çerçevesinden ise daha dardır.

Misaller: (Rönesans ve Reform sadece millî İngiliz tarih safhasını teşkiletmez; bu olay bütün Batı Hırsiyian milletlerini de kaplar. Fakat bu hareketler Doğu Hırsiyianlara (Rumlar, Bulgarlar, Ermeniler) ve Müslümanlara (Türkler, Araplar ve İranlılar), veya Hindularla Çinlilere geçmemiştir.

Aynı veçhile, Türklerin İslâmiyeti kabul ederek Arap kültürünü benimsemeleri keyfiyeti Türklerle İranlılarda müşterek bir (vasıf) olduğu halde, Hindli, Çinli ve Hırsiyianlarda bu (vasıf) yoktur.

8. Ölmüş veya hali hazırda yaşamakta olan medeniyetleri nazarı itibare alırsak, şimdiki hesapla son beş bin yıl içinde yükselmiş olan 20 kadar medeniyet sayabiliriz.

Not: Beşbin yıl, insanların mevcudiyeti bilinen 800,000 yıl ile mukayese edilirse, çok kısa bir zamandır. Medeniyet ise insan tarihinde çok yeni bir hadisedir.

(ii) *Medeniyetlerin yükseliş ve alçalışları.*

1. Mensup olduğumuz milletin veya öz medeniyetimizin “Tarih”ini incelediğimiz zaman, bu “Tarih”in ancak bir kısmını öğrenmiş oluyoruz; çünkü tetkik etmekte olduğumuz cemiyet henüz yaşamaktadır, ve henüz cereyan etmediğinden ötürü bilemiyeceğimiz, istikbalin “Tarih” safhaları olacaktır.

2. Eğer Tarih’in manası ve bünyesini anlamak istiyorsak, bunu, bütününü bildiğimiz bir “Tarih”in münferit olaylarını incelemekle öğrenebiliriz. Ölmüş medeniyetlerin “Tarih”leri bu maksada daha elverişlidir; çünkü ölmüş medeniyetlerin “Tarih”leri sona erip-bitmiştir; (halâ oluş halindeki modern dünya Tarihi’nin tersine olarak) biz bunları başlangıcından sonuna kadar tetkik edebiliriz.

3. Ölmüş medeniyetlerden örnekler.

Klâsik Arap Medeniyeti, tarihinin son safhalarında *Abbasiler Hilâfetiyle* temsil edilmiştir.

Klâsik Çin Medeniyeti, tarihinin son çağlarında *Han sülâlesiyle* (M. ö. 221- M. s. 221) temsil edilmiştir.

Modern arkeologlar tarafından, kalıntıları yakın bir zamanda kazılıp çıkarılmaya kadar unutulmuş olan, bir takım ölü medeniyetler bunlar arasındadır: Hitit, Sümer, Minoa, Mısır medeniyetleri gibi.

4. Bu ölmüş medeniyetler niçin çöktüler? Bu çöküşlerin iki aşikâr sebebi vardır: Devletler arasındaki harpler, ve sınıflar arasındaki sosyal uzlaşmazlıklar. Her iki sebep, umûmiyetle birbirine bağlı olmuştur.

5. Bu çöküp-giden medeniyetler, ayakta kalabilmek için bir hayli mücadeleden sonra ölüp-gitmişlerdir. Hattâ bunlardan çoğu (bir müddet için) muaffak bile olmuşlardı; sönüp gitmelerinden önce geçici bir canlanma (dahi) göstermişlerdir. Bütün bir cemiyet tek bir devletin idaresi altına konularak mahallî devletler arasındaki harpler ortadan kaldırılabilmişti. Bu hususta Abbasiler Hilâfeti, Roma İmparatorluğu, Çin İmparatorluğu birer misal teşkil eder.

6. Bu, birleşik İmparatorlukların tesisi, çökmekte olan medeniyetlerin ölümünü geciktirdi, fakat nihaî olarak bunların hayatını kurtaramadı.

7. İmparatorlukların, medeniyetlerin hayatını kurtarabilmek hususundaki aczi şu sebeplerden ileri gelir: (Bu İmparatorlukların) sağladıkları barış çok gecikmiştir, ve bu barış çok şiddet ve yıkıma (tahribata) mal olmuştur. Cemiyet hakikî bir dirilmeyi yapamıyacak kadar yorgun düşmüştür.

(iii) *Evrensel (cihanşümul) Dinler.*

1. "Tarih", medeniyetlerin bu tekerrür eden yükseliş ve alçalışlarının sadece bir tasvirinden mi ibarettir? Hayır, çünkü medeniyetlerin düşüşleri, Budizm, Hıristiyanlık ve İslâmiyet gibi üstün dinlerin yükselişleriyle denk gitmiştir.

2. Bu üstün dinlerin ilk belirtisi, çökmekte olan medeniyete mensup ezilmiş zümreler arasında görülür; medeniyetin yıkımından en çok ızdırap çeken zümrelerde din cereyanı ilk önce göze çarpar.

3. Çok kere aşağı tabakalar, bir vakitler yabancı bir medeniyete mensup olup, sonraları fütuhât yolu ile itaat altına alınmış ahaliden teşekkül ettiği için üstün dinler ekseriyetle iki veya daha fazla medeniyetin manevi değer ve sosyal mirasını taşır.

Hıristiyanlık ve İslâmiyette, Yahudi ve Yunan medeniyetlerinin her ikisinden gelme unsurlar buluyoruz. Eski Çin İmparatorluğu'nun sukutu sıralarında Uzak Doğu'da, şimdiki anlamını almış olan Budizm'in Mahayana şekli, Hind ile Grek, ve belki de İran, unsurlarının toplanmasından doğmuştur.

4. Yaşayan üstün dinler henüz pek gençtirler. İslâmiyet zuhuredeli henüz 1400, Hıristiyanlık 2000, Budizm'in Mahayana şekli 2200, Budizm'in orijinal şekli 2500 yıl olmadığı halde, medeniyetlerin yükselme ve alçalma çağları 5000 yıl öncesine kadar çıkar; halbuki insan 800,000 yıldanberi mevcuttur.

5. Zamanımız Batı medeniyetinin, sözün tam manasıyla bütün dünyada yayılması neticesinde birlik yarattığı gibi, yaşamakta olan üstün dinler aralarında sıkı bir temas tesis etmişlerdir.

6. Hali hazırda, bizler, siyasî ve ekonomik problemler üzerinde fazlasıyla duruyoruz; fakat aynı zamanda, beşeriyet, geçmişte daima yapmış olduğu gibi, dinsiz yaşamının imkânsızlığını sezmiş bulunmaktadır. Şahsen inanıyorum ki, Dünya tarihinin bundan sonraki safhasında, din, siyaset ve ekonomiye nisbetle daha çok önem kazanacaktır.

II.

TARİH'TEN NELER ÖĞRENEBİLİRİZ?

(i) *Tarih'in olayları*

1. İnsanların, içinde yaşadıkları alem durmadan değişmektedir. Her ferd, doğuşundan ölümüne kadar geçen hayatı müddetince, boyuna değişir. Zaman

ve değişim, tecrübemizin isbat ettiği veçhile, kâinatın özelliğidir. Tarih, zaman içinde hayatın akışıdır. Zamanın geçmesinden kalan iz anlamında da biz yine aynı "Tarih" sözünü, ve hayatın bıraktığı izleri araştırıp, nakledilmesi manasında (aynı sözü) kullanırız.

2. Herkes Tarih'le ilgilenir; çünkü her çocuk büyüdükçe, içinde bulunduğu muhitle uzlaşmak ve hayatta kendine uygun bir yer sağlamak zarurettedir; halbuki içinde yaşadığı dünya boyuna değişmektedir.

3. Değişimlerin hızı, yaşadığımız zamanda olduğu gibi, çok hızlaşırsa, hele bu değişimler zorla (harp veya ihtilâl yolu ile) vukubulduğu hallerde, halk (kitleleri) bu gibi tarihî değişmelerin (önemini) müdriktirler.

4. Bugünün Türk halkı, ister yaşlı ister genç nesli olsun, eminim ki (geçirdikleri) tarihin ehemmiyetini bilhassa müdriktirler; çünkü Türklerin bizzat içinde buldukları yaşamış oldukları olaylarla, son kırk yıl zarfında (elli yıl zarfında) başarmış oldukları işler, bunu gerektirir. Şu sıralarda Cumhuriyetin kuruluşunun yirmi beşinci yıl dönümünü kutlarken, (muhakkak ki) son yirmi beş yılın tarihi üzerinde duruyorsunuz.

5. Günlük hayatımızın basit vesileleri bile bize kendi tarihimizi farketir: Türk alfabesi, onu öğrenen her çocuğa, Türklerin hali hazırda mukadderatlarını Batı dünyasıyla bağlamış olduklarını ifade eder. Mihrabı Mekkeye yönetilmiş bir cami, Türklerin çok eski bir geçmişte İslâmiyeti kabullerinin delilidir, tıpkı İngilterede bir kilise kulesinin, bundan çok zaman önce hemşehrilerimin Hristiyanlaşmış olduklarını hatırlatması gibi.

6. Tarih ufkumuzun genişlemesinde merak ve tecessüsün de hissesi vardır. Ankaradaki "Augustus mabedi" ve kuzey İngilteredeki Roma surları, Türklerle ve İngilizlere, memleketlerinin vaktiyle Roma İmparatorluğunun bir parçasını teşkil etmiş olduğunu hatırlatmaktadır. Türk arkeologları Hitit şehirleri kalıntılarını kazıp çıkardıkça, kendi memleketlerinin çok daha eski bir tarihî devrini aydınlatmış oluyolar.

7. Tarih'e merak etmeksizin kimse tarihçi olamaz. Fakat "Tarih"in bilinen vakalarını öğrenmek, hattâ unutulmuş olaylarını bulup çıkarmak, "Tarih" in esas gayesi değildir. "Tarih"in olayları saymakla tükenmeyecek kadar çoktur; insanın ömrü bunların bir kısmını öğrenmeğe bile yetmez; hayatımızı sadece "Tarih vakalar" ını öğrenmeğe vakfetsek bile, bu işi tamamladığımız günü yine başladığımız zamandakinden daha bilge (akıllı) olamayız.

(ii) *Tarih olayları nasıl değişir?*

1. "Tarih olayları"nın sadece ne olduğu değil, fakat şu vakanın nasıl bu vakaya inkilâp ettiğini sorduğumuz anda, "Tarih" daha çok ilgilendirici olur.

2. Kendisine böyle bir sual yönelten kimse, o suali, İnsanlık hayatındaki büyük değişmelerden birinin Tarihini yazarak cevaplandırabilir.

3. İngiliz tarihçisi Gibbon'u "Roma İmparatorluğunun alçalışı ve düşüşü Tarihi" ni yazmağa sevkeden âmil, Roma'daki Jupiter mabedinde hıristiyan keşişlerinin terennüm ettikleri "liturgi"(âyin)yi dinlemesi olmuştur.

4. Eski devir Yunan tarihçisi Polybius'un Greko-Romen dünyasının tarihini yazmasına sebep, kendi devri içinde elli üç yıldan daha az bir zaman içinde, Roma'nın bütün diğer büyük devletleri mağlubettiğini görmüş olmasıdır.

5. Arap tarihçisi İbn Haldun'u "Berberilerin Tarihi"ne girişinde "Tarih felsefesi"ni yazmağa sevkeden âmil, onbirinci yüzyıla kadar mamur bir memleket olan Mağrib'in, kendi zamanında (Milâddan sonra ondördüncü yüzyılda) nasıl olup ta harabe haline geldiğini merak etmesi olmuştur.

6. Arap tarihçisi İbn al-Tiktaka'nın Arap Hilâfeti'nin "Yükseliş ve alçalış tarihini (Al-Fahri) yazmasına sebep, kendinin bizzat yaşadığı Moğol istilâsından sonraki İslâm dünyasının haliyle, Hilâfetin en yüksek mertebeye ulaştığı bir kaç yüz yıl önceki devri arasındaki tezat dikkatini çekmiş olmasıdır.

7. Moğolların tarihini yazan İranlı Reşidettin de, Arap Hilâfetinin temsil ettiği büyük medeniyet alemine karşı galebe çalmak üzere Moğolların nasıl olup ta kuvvetlendiklerini izah maksadiyle, ve yine aynı tezadın tesiriyle, hareket etmiştir.

(iii) *Tarih olayları arkasında neler saklıdır?*

1. Tarih olayları bizde merak uyandırır, ve bir tarihî durumun başka birine inkilâbı keyfiyeti ise, bu değişimin nasıl vukubulduğunu izah için zihnimizi yormağa sevkeder.

2. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşunun yirmibeşinci dönümü münasebetiyle, Türkiye tarihinin bu en son safhasına bir nazar attığımız zaman, birbirinden farklı, türlü heyecanlar duyduğunuzu sanırım.

(a) Çanakkale, İn-Önü, Sakarya ve Afyon-Karahisar'da Türkiyenin varlığını kurtarmış olan Türk askerlerinin kahramanlıkları dolayısıyla gurur ve iftihar.

(b) Kurtarıştan doğan sevinç ve memnunluk.

(c) Türkiyen'in 1923 yılındanberi devametmekte olan bu yeniden doğuşu karşısında beslenen ümit ve saadet hisleri.

3. Tarih'in başka hadiseleri başka hisler uyandırır. Türk cedlerinizin Orta Asya'dan, Avrupa, Mısır, Hindistan, Çin'e göçleri tarihi, ve modern devirlerdeki Batı Avrupalı denizcilerinin dünya Okyanuslarındaki keşif seyahatleri - bize, bir destan okuduğumuz zaman duyduğumuz (heyecan) tesirini yapar. Napolyon'un veya Sultan Yıldırım Bayazıt'ın yükseliş ve düşüşleri (tarihi) bize, sanki bir tragedya temsilini seyrediyormuşuz gibi gelir.

4. Başka bir deyimle, ayrı ferdlerin hayatında olduğu gibi, kavimlerin ve medeniyetlerin tarihlerinde de şiir vardır; tarihe kıymet kazandıran "Tarih" in vasıflarından biri de bize göre işte budur.

5. "Tarih"te ancak şiir değil, aynı veçhile "din" de vardır. Tarih, kâinatın zaman içinde hareketinin bir manzarasıdır ve böyle bir kâinat ise esrarlı bir sahadır. İçine gelmiş bulunduğumuz bu dünya, ancak kısmen anlaşılabilir. Biz bunun, kendisinden daha büyük olan, mana ve gayesi bize ancak çok donuk bir halde açıklanmış olan, başka bir varlığın ancak bir cüz'ünü teşkil ettiğini duymaktayız. Tarih olaylarının arkasında neler saklandığı hususundaki cihetleri açıklamayı bize din tevessül eder. (Ben, "din" tabirini geniş bir manada kullanıyorum, ve İslâmiyet, Hıristiyanlık, Budizm gibi üstün dinlerin sadık mensuplarının dışında kalan zümrelerin de dinî hislerini kast ediyorum).

6. Bana göre Tarih'ten öğrenebileceğimiz en değerli şey : Tanrı'nın niteliği ve anlamı ile, Tanrı'nın insanla olan ilgisinin kavramıdır; bu kavram sezilmesi güç olduğu nisbette kıymetlidir.

7. İslâmiyet ve Hıristiyanlığın, müşterek kaynakları olan Yahudilikten tevarüs ettikleri tarih telâkisi işte budur. Son zamanlarda bu telâkki (artık) modası geçmiş nazariyle birçok kimse tarafından terkedilmiş bulunuyor; fakat, inanışımıza göre, modern dünya Tanrı ile ünsiyet peyda etmeksizin yaşamanın mümkün olmayacağını farkına varacak, ve Tanrı'nın, kendini açıkladığı vasıtalarından biri olması hasebiyle, Tarih'in insan için olan önemi takdir edilecektir.

III.

TARİH IŞIĞI ALTINDA ZAMANIMIZ

(i) Giriş.

1. Geleceğin belli olmadığı ve olamayacağı için beşeriyet istikbal yolunu daima karanlıkta arar gibidir. Biz her zaman hareket hattımızı tam olmayan

bir bilgiye göre ayarlarız. Şayet akıllı isek, elimizde ışık namına ne varsa ondan istifadeye çalışırız; geleceği tayin hususunda en iyi ışık ise geçmiş, hakkındaki bilgimizdir. Bu bilgi bize kat'î olarak ilerde neler olacağını söylemez; çünkü, hareket esnasında hiç umulmayan vakalar zuhurediveriyor, ve bunlar çok defa kat'î neticeler doğuracak mahiyettedirler. Mamafih, bazen geçmişe istinaden ilerde neler vukubulacağını kestirebiliriz; veya iki şıktan hangisinin az veya çok tahakkuk edeceğini, veya bunlardan hangisinin daha çok arzu veya daha az temenni edilebileceğini tahmin edebiliriz.

2. Yaşadığımız devirde, Batı tarihimizde en az şu iki karakteristik vasıf belirmiştir: Biri - Avrupa'nın Amerika ve Rusya tarafından küçleştirilmesi keyfiyeti; diğeri de - dünyanın siyasî birliğe doğru süratle yaklaşan gidişidir. Bazı ölü medeniyetlerin tarihine bakarsak, bu her iki vasfın benzerlerini görürüz. Geçmişteki şu örnekler bizi aydınlatıcı mahiyettedir, çünkü bu geçmiş misallerin tarihlerinin tümünü biliyoruz.

(ii) *Avrupa'nın Amerika ve Rusya tarafından küçleştirilmesi.*

1. Asya'nın küçük bir yarımadası mahiyetinde olan ve Avrupa denilen saha, onbeşinci yüzyıldan başlayarak Birinci Dünya Savaşına kadar geçen zaman içinde, askerî, siyasî ve ekonomik sahalarda olduğu gibi, bir dereceye kadar manevî bakımdan da bütün dünya üzerinde hâkimiyetini icra etmiştir.

2. 1914 de mevcut olan sekiz büyük Devlet'ten dördü tamamıyla Avrupa'da idi (Fransa, İtalya, Almanya ve Avusturya-Macaristan); ikisi kısmen Avrupa'da ve kısmen bunun dışında idi (Britanya İmparatorluğu ve Rusya İmparatorluğu); ve ancak ikisi büsbütün Avrupa'nın dışında idi (Birleşik Devletler ve Japonya).

3. 1914 tenberi, Avrupa'nın sabık büyük Devletleri, Avrupa'nın dışında yükselen üstün - büyük Devletler tarafından küçleştirilmiştir; Avrupa'nın doğusundaki (Birinci dünya Savaşından sonra Avrupalı bir devlet olmaktan çıkan) ve (İkinci dünya Savaşından sonra üstün-büyük Devlet oluveren) Rusya; ve Avrupa'nın batısındaki Amerika Birleşik Devletlerini kastediyorum.

4. Bu yeni durum, yaşadığımız devirde olmakla beraber, bunun benzerlerine birkaç diğerk medeniyetin tarihlerinde de rastlanır.

5. Şimdi, Avrupa ufuklarında belirmiş olan bu iki devlet Rusya ve Amerika tarafından gölgede bırakılan ve küçleştirilen Avrupa devletlerinden bazıları, vaktiyle kendileri dahi birer dev Devlet idiler.

Milâttan sonra onbeşinci yüzyılın başlarında Ortaçağların büyük Devletleri İtalyan site - Devletleri olan Floransa, Venedik, Milano ve Cenova idi. Onaltıncı yüzyılın ortalarında ise bu İtalyan devletleri, İtalyanın dış sahasındaki yeni büyük Devletler manzumesi tarafından cüceleştirilmişlerdir; onaltıncı yüzyılın dev Devletleri ise: Türkiye, Avusturya, Fransa, İngiltere, İspanya ve Portekiz idi. Milâttan önce dördüncü yüzyılda, antik Grek-Roma dünyasının büyük Devletleri - Yunan site- Devletleri idi: Atina, Sparta, Teb, Siraküz, Agrigent, Tarent gibi, Milâttan önce üçüncü yüzyıl ortalarında ise bu Grek Devletleri, Yunanistan etrafındaki yeni büyük Devletler manzumesi tarafından cüceleştirilmişlerdir: Makedonya, Asya ve Mısır'daki Büyük İskender'in haleflerinin kurdukları İmparatorluklar, Kartaca ve Roma.

Eski Çin dünyası da Milâttan önce yedinci ve M. önce beşinci yüzyıllar arasında aynı akibete uğramıştı.

6. Her hangi bir müstakil devletler gurubunda kuvvet ve kudret merkezdeki devletlerin dış kenarındaki sahada bulunan devletlere geçmek istidadını gösterir; çünkü muvazene kuvvetinin baskısı, mevcut sistemin merkezinden uzaklaştığı nisbette hükmünü kaybeder. Bu baskının en çok olduğu merkezde ise, rekabet halindeki devletler birbirinin genişlemelerini önlerler; halbuki kenar sahalarda ise bir Devlet için mukavemet görmeden genişlemek daha kolay olur - Birleşik Devletlerin Kuzey Amerika'sının Pasifik sahillerine ve Rusya'nın Kuzey Asya'nın Pasifik sahillerine doğru yayıldıkları gibi.

7. Yaşadığımız devirdeki Birleşik Devletlerin ve Rusya'nın tarihi işte bu istikamette cereyan etmiştir; Roma, Kartaca, Makedonya, İran İmparatorluğunun halefleri olan Diadok-Devletlerin tarihi eski çağlarda Grek-Roma dünyasında böyle olmuştur.

8 Bu gibi vakalar olagelirken, medeniyetin merkezi olan saha, dış muntıkada teesüs eden yeni Devletler arasında yapılan meydan muharebelerine sahne oluyor. Millâttan önce üçüncü ve ikinci yüzyıllarda Yunanistanın makederatı böyle olmuştu, ve zamanımızda aynı şeyin Avrupa'nın da başına gelir gibidir.

(iii) *Dünya'yı siyasî birliğe götüren çeşitli yollar.*

1. Ölü medeniyetlerin tarihlerinden görüldüğü veçhile, müstakil devletler arasındaki kuvvet müvazenesi hiç bir zaman sabit ve müstakar değildir. Bu müvazene gittikçe tahribkâr harplerin tevali etmesine yol açar, ve bu harplerde bir Devlet başka biri tarafından ortadan kaldırılır, ve eninde sonunda

ayakta kalan bir üstün Devlet, medeniyetin yayılmış olduğu bütün bir sahada, kendi idaresi altında bir tek İmparatorluk kurar.

2. Roma İmparatorluğu, İran İmparatorluğu Arap Hilâfeti, Çin İmparatorluğu'nun kurulması hep böyle olmuştur.

Roma, Kartaca ve Makedonya monarşilerini yıkmak suretiyle Grek-Roma dünyasını birleştirmiştir. İrani, dört büyük devlet olan: Media, Lidia, Babil ve Mısır'ı ortadan kaldırmak suretiyle, Güney-Batı Asyasını ve Mısır, (bir tek devlet halinde) birleştirmişlerdi. Araplar ise, İranda Sasani İmparatorluğunu ve Toros dağlarının güneyindeki Roma İmparatorluğunu tahrip etmek suretiyle, Güney-Batı Asya'sını ve Mısır'ı bir defa daha birleştirdiler. Eski Çin'de, Çin dünyasının Kuzey Batısındaki kenarında bulunan Ts'in devleti, on yıldan daha az bir zaman içinde, birbirleriyle rekabet halinde bulunan altı devleti yıkmak suretiyle, kuvvet kullanarak, birlik kurabilmişlerdi.

3. Birkaç müstakil devletin kuvvet müvazenesinden intaçeden bu harplere, bu tarzda vukubulan şiddet yollu birleştirme bir son verir; fakat bu yolla barış kurulmuş olmaz, zira harpler tamir edilemez zararlar ika etmiştir.

4. Bu İmparatorlukların kuruluş ameliyesi esnasında husule gelen tahribat, bu İmparatorlukların tesisinden önce, bu medeniyetlerde öldürücü yaralar açmıştır. İşte bunun içindir ki, bu gibi hallerde, sulhun teessüsü esas itibarıyla bir şifa olmakla beraber, sulhun kurulmasını sosyal selâmetin müstakar bir canlanması takibetmemiştir. Bu İmparatorluklardan her biri ölüm darbesi yemiş olan medeniyetlere geçici bir ferahlık getirmişse de, bir kaç yüzyıl sonra, medeniyet, önce almış olduğu yaradan ölmüş, ve İmparatorluk ta kendisiyle birlikte çöküp gitmiştir.

5. Vak'aların, böylece tahribkâr istikametlerin dışında çıkar başka bir yolu varmıdır?

6. Dünya'nın siyasî bir birlik halinde birleştirilmesinden kaçınmak mümkün müdür? Tamamiyle müstakil olan lokal (mevzii) devletlerin muhafazası keyfiyeti, bunların kendi hayatlarına mal olacak derecede pahalı olduğu zaman, buna pek imkân görülüyor. İki Dünya Savaşı geçirdikten ve atom bombasının bulunmasından sonra, yaşadığımız dünya işte bu noktaya varmış gibidir. Kuvvet müvazenesinin muhafazası işi bundan böyle muayyen zamanlarda çıkan harpler vasıtasıyla başaramıyacağına benziyor.

7. Şayet dünyanın siyasî birleşmesi şu veya bu yolda tahakkuk ettirilecekse, bu bir knock-out yumruğu indirmekle mi, yoksa hali hazırda mevcut devletler arasında yapılan bir uzlaşma ve işbirliğiyle mi gerçekleştirilecektir?

8. Birinci Dünya Savaşındanberi, böyle bir barışsever ve işbirliği yolu ile (siyasî) birliğe ulaşmayı tecrübe ediyoruz, ki buna göre mevcut mahallî devletler bağımsızlıklarının bir kısmını elden çıkarmak pahasına olsa bile varlıklarını devam ettirebileceklerdi.

9. Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtının maksat ve gayelerini bu umdeler teşkiletmişti. Bu ise - Batı Avrupa Birliği, Atlantik Birliği ve Rus nüfuzu dışında kalan sahada gerçekleştirilmesi düşünülen birlik projesinin amacıdır.

10. Dünya ölçüsündeki birlikler mevzii otonomi veya bunun başka bir tarzı şeklinde yapılan bir anlaşma sayesinde husule gelen bir uzlaşma, haddi zatında, zor kullanılarak tahakkuk ettirilen bir dünya birliğinden daha iyidir; fakat bunun gerçekleştirilmesinin daha güç olduğu da aşîkârdır.

11. Şimdi karşımıza çıkan mesele şudur: Rus nüfuzunun dışında kalan Dünya, bir anlaşma yolu ile birleştirile bilirmi? Veya, bütün Dünya, Üçüncü bir dünya Savaşı pahasına, yani kuvvet kullanmak yolu ile birleştirmek zorunda mı kalacaktır?

IV

TARİH İŞİĞİ ALTINDA ZAMANIMIZ

(i) Dünya'nın Batlaşması.

1. Dünya, son 450 yıl içinde Batı medeniyeti çerçevesi içinde birleşme yolunda yürümüştür. Bu hareket, Okyanusların Batı Avrupalı denizcilerin futuhatiyle başlar. Zamanımızda ise, arzın yaşama ve geçilebilecek sathı, menşei Batılı olan tek bir ekonomik ve siyasî bir sistem halinde birbirleriyle halkalanmıştır. Dünya'nın kültür ve manevî birleşmesine böylece başlanılmıştır, ve bu hareket halâ devam etmektedir. Bu Batlaşma hareketinin ilerde ne şekil alabileceği hakkında acaba, geçmişe bakarak bir hüküm vermek mümkün değil mi?

2. Bütün bir tarihini bildiğimiz böyle bir vak'a tarihte olmuştur. Büyük İskender'i takibeden bir nesil içinde, eski grek medeniyeti antik Dünya'nın büyük bir kısmına yayılmıştı. Doğu istikametinde, medeniyetlerini Grekler

kendileri yaydılar; Batı'ya doğru ise Yunan medeniyetini Romalılar lâtın kisvesi altında yaydılar. Hıristiyan devrinin başlangıcında Grek veya Hellenleşmiş devletler, doğuda Afganistan, batıda - Atlantik'a kadar uzanan sahada olmak üzere dünyayı idare ediyorlardı. Milâddan sonra yedinci yüzyılda, Budist kisvesine bürünmüş olan Grek san'atı Japonya'da yerleşmiş bulunuyordu.

3. Eski grek nüfuzunun bu büyük dalgası tedricen durdu. Antik dünyanın hellenleşmesi hadisesi artık geçmiş bir tarihtir. Hellenleşmenin sona ermiş olan bu tarihi, henüz tamamlanmamış olan Batılaşma tarihini ne şekilde aydınlata bilir?

4. Eski grek medeniyeti, asrımız Batı medeniyeti gibi, kuvvete başvurularak muasırlarına kabulettirmekle başlamıştır. Askerî kuvvet kullanmakla, siyasi ve ekonomik teşkilâtlarındaki ve teknikteki üstünlüğü ile dünyanın kalan kısmında da hâkimiyetini icrası mümkün olmuştur.

5. Bu grek baskısına maruz bulunan muasır medeniyetlere mensup zümrelerin, kendi medeniyetlerini muhafaza yolundaki reaksiyonları birbirine zıt iki hareket şeklinde belirdi. Yahudi Zealot (zelot-müfrit, mütaassıp) ları, kendi yerli geleneklerine büyük bir taassupla sarılarak, Hellenleşmeye kükten karşı durmak suretiyle öz medeniyetlerini devam ettirmek istemişlerdi. Yahudi kiralı Herod ve taraftarları ise, Greklere karşı Grek silâhı kullanmak suretiyle, tamamiyle başka bir tabiye ihtiyar ettiler; onlar, Greklere kuvvet üstünlüğü sağlıyan, Grek medeniyetindeki unsurları elde etmek ve benimsemek suretiyle, Hellenleşmiş bir dünya içinde kendi hususiyetlerini tutmağa çalıştılar.

6. Modern Osmanlı tarihinde Batı medeniyetinin salveti aynı veçhile iki reaksiyon uyandırmıştır. Büyük modern Türk ıslâhâtcıları Herod'cular safında yer almışlardır: Sultan Selim III, Sultan Mahmud II, Mehmed Ali, Midhat Paşa, Cumhurreisî Atatürk gibi. Arabistan ve Afrikadaki Vahabi ve Senusi'ciler ise Zelotcu'durlar; İslâmiyetin en saf ve ilk şekli diye, inandıkları esaslara taassubla sarılmakla, bunlar Batının salvetine karşı koydular.

7. Eski grek medeniyeti ile Yahudilerin karşılaşmaları hikâyesinde - netice itibariyle muaffak olanlar ne de Yahudi Zelotculardır, ne de Yahudi Herod'culardır. Herod'cular, Greklerce temsil edilmişlerdir; şiddetle karşı duran Zelotcular ise, Romalılar tarafından imha edilmişlerdir; fakat şiddet göstermeyen Zelot'cular ise hayatta bırakılmışlardır; onlar, zamanımızdaki Yahudilerin cedleridir; fakat, bunlar Yahudi dini ve kültürünü, sonraki nesillere, Yudaizm'in hahamlara has fosilleşmiş şeklini nakletmişlerdir.

8. Diğer yandan Yudaizm'in ve Hellenizm'in her ikisi de, İslâmiyet ve Hıristiyanlıkta yaşamakta berdevamdır. Hali hazırda mevcut olan her iki yüksek din, Yudaizm ile Hellenizm'in karışmasından doğmuşlardır. Bu karışma ise, her iki tarafın da sebebiyet verdiği, yeni bir şey meydana getirmiştir. İki medeniyetin karşılaşmasından husule gelen bu yeni şey- yeni bir dinî ilham (vahiy) idi; İnsan'ın Tanrıya olan münasebetinin yeni bir ifadesi, ve insanın yeryüzünde yaşaması için serdedilen yeni bir manevi hayat yolu idi.

9. Böylece, eski grek medeniyetinin muasır medeniyetler ile karşılaşması, Greklerin muzaffer oldukları askerî bir futuhatla başlar; fakat ne galipleri ve ne de mağlupları bulunan dinî bir açıklama (vahiy) ile biter; bu hareket vukubulurken teşebbüs Greklerde değil, Yahudilerde olmuştur. Hıristiyan dinini tesis eden Yahudiler, Hellenizme karşı kendi hususiyetlerini muhafaza amacını taşımıyorlardı; onlar, kendilerine açıklanmış olan, ve hiç bir milliyet ve medeniyet farkı gözetmeksizin bütün beşeriyete ulaştırılması matlub olan bu yeni dinî, vahiyi, Yahudilerle olduğu kadar Greklerle de paylaşmağa amade idiler. Tanrının babalığı vasıtasıyla tecelli bulan bütün insanların kardeşliği esasları, Hıristiyanlıkta olduğu gibi, İslâmiyetin de umdesini teşkiletmektedir.

10. Geçmiş "Tarih"ın bu hadisesini göz önünde tutarak, zamanımızda vukubulmakta olan, Dünya'nın Batılılaşma keyfiyetine dönelim. Bu hareket, yine Batı'nın, Dünya'nın kalan kısmı üzerinde askerî siyasî ve ekonomik salveti ile başlamıştı. Bu hareket dahi, bütün beşeriyete taallük eden dinî bir aydınlanmanın yeni bir ilerleyişi ile mi hitam bulacaktır?

(ii) *Teknolojik terakkinin manevî değerlere meydan okuyuşu.*

1. Bizden önceki nesillere nisbetle teknoloji sahasındaki büyük ve süratle gelişen üstünlüğümüzden ötürü gurur duymaktayız. Teknolojik terakki o kadar hızla yürüyor ki, bir tek insanın yaşadığı kısa bir zaman içinde tekniğin birbirini takibeden her bir merhalesi öncekine nisbetle hemen eskimiş sayılır.

2. Diğer yandan, insanın teknolojiadaki muaffakiyetinin ilk adımları, galiba, en güç ve muhakkak ki, en önemlisi idi. Canlı tabiata karşı, alet yapmak ve kullanmak kabiliyetinden sarfı nazar, insandan daha iyi mücehhez olan hayvanlara karşı mücadelesinde, teknoloji, Primaeval insanın yegâne silâhı idi.

3. Paleolitik devrin yarısı boyunca, İnsan, bu aletleri vasıtası ile yer yüzünün hâkimi olabildi. O, artık şimdi kendini bütün diğer hayvanlardan üstün

bir duruma çıkardı, ve arzın canlı mahlukların yaşamalarına müsait kaldığı müddetçe, kendini barındırmak imkânlarını sağlamıştır. Paleolitik devrin yarısından beri, İnsan'ın yer yüzünde, İnsan'dan başka çekinecek düşmanı kalmamıştır. Bu tarihten itibaren - diyelim ki Hıristiyanlık ve İslâmiyetten önce 100,000 sene - İnsan'a ciddi bir şekilde zararlı olabilecek yegane mahluk, ancak İnsan idi.

4. 100,000 sene evvel, insan'ın teknolojik muaffakiyetleri, teknolojinin insan hayatındaki rolünü değiştirdi. İnsan mevcudiyetinin ilk 700,000 yılında, teknoloji insan'ın gayri-insan mahluklar üzerindeki hâkimiyetini sağlamağa hizmet etmişti; son 100,000 yıl içinde ise, teknoloji insanın insan'a karşı kullandığı bir silâh oluverdi.

5. Teknolojideki her bir yeni ilerleyiş, İnsan'a insan üzerinde muazzam bir kuvvet verdiği, insan dışı tabiat üzerinde de munzam bir kudret sağladı. İnsan bu munzam kuvvetini kendi hemcinsi olan insanlara karşı ne yolda kullanacaktır? İyilik için mi, yoksa kötü bir yolda mı? Her bir yeni teknolojik buluştan doğan bu soru, insanlığı ilgilendiren en mühim sorulardan biridir. Atom enerjisinin bulunması keyfiyeti, bu hakikatı önceleri görmiyen birçok kimsenin, bu cihetin önemini anlamasına sebep olmuştur; fakat bu hakikat her bir teknolojik ilerleme için her zaman varittir; her safhasında, geç Palaeolitik devrin başlangıcına kadar gidersek - bu hakikat mevcuttu.

6. Bazı insan varlıklarının başkaları üzerinde haiz buldukları kuvvet ve kudretten doğan ahlâkî problem, insanlığı ilgilendiren en mühim problemlerinden biridir. İnsanlar hiç bir zaman kudret bakımından eşit olamayacaklardır, çünkü onlar fitrî kabiliyetce istidatları itibariyle birbirlerinden ayrılıyorlar; bundan başka siyasî kudretin veya servetin yarattığı sun'î farklar da mevcuttur. Karşımıza çıkan büyük soru şudur: Malik olduğumuz kuvvet ve kudreti birbirimize karşı ne yolda kullanacağız?

7. Teknolojideki her ilerleme insan kuvvet ve kudretinin maddî gücünü artırmaktadır, ve bilhassa bundan ötürüdür ki, bunun iyilik veya kötülük için mi kullanılacağı meselesi daha ziyade önem kazanmaktadır.

8. İnsan'ın maddî kuvveti ne kadar çoğalrsa, İnsan kendi işlerinde olduğu gibi hemcinsi olan diğer insanlarla da münasebetlerinde Tanrının rehberliği ve yardımına ihtiyacı o nisbette fazlaşır.

9. Böylece teknolojinin terakkisi, beşeriyet için dinin önemini azaltmaz, belki de çoğaltır. Eğer teknoloji İnsan'ın kendisini dış alem'e karşı müdafaa kullandığı bir alet olmuş ise, insan'ın hemcinsine karşı yegâne müdafaa vasıtası dindir.